

ЕТНОПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У СВІТЛІ НОВИХ РЕАЛІЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Враховуючи сучасні тенденції трудового профільного навчання в сільській школі важливе вмiле використання вітчизняного досвіду, збереження, примноження та розвиток кращих традицій вітчизняної педагогіки та педагогічної практики в сільських загальноосвітніх навчальних закладах. Вивчення і використання кращого вітчизняного досвіду з трудового профільного навчання сприятиме відродженню сільськогосподарського виробництва, оздоровленню суспільства, утвердженню духовних і моральних норм виховання, поєднанню індивідуальних і колективних основ успішної господарської і громадської діяльності.

1. Білодід І.К. *Завдання шкіл та вчителів Української РСР в світлі рішень XXI з'їзду КПРС і Закону "Про школу" // Радянська школа. – 1959. – №12.*

2. Завадська О.Я. *Школи України в період перебудови системи народної освіти. К., 1964.*

3. *Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. – 1961. – №20. – С. 12.*

4. Калініченко Н.А. *Трудова підготовка учнів сільської школи в Україні (др. пол. XIX – XX ст. Монографія. – Кіровоград, 2007.*

5. Мадзігон В.В. *Розвиток організаційно-педагогічних форм шкільного виробництва (др. пол. XX ст.). – Монографія. – К., 2007.*

6. *Матеріали республіканської науково-практичної конференції з питань виробничого навчання в школах Української РСР. – К.: Радянська школа. – 1958.*

7. *Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. – К.: Шкільний світ, 2001. – 24 с.*

8. Сивець О.Г. *Виробниче навчання в школах Української РСР. – К., 1960.*

9. Швецов К.І. *Школа і виробництво. – К., – 1961.*

10. *Трудовое обучение учащихся в IX – X классах городской школы в союзных республиках. Сборник научных трудов. – Москва. – 1976. – 45 с.*

Стаття надійшла до редакції 19.01.2010

УДК 32:39(477)

Микола Вавринчук, кандидат політичних наук, заступник голови Хмельницької обласної державної адміністрації з гуманітарних питань

ЕТНОПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У СВІТЛІ НОВИХ РЕАЛІЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

У статті здійснено аналіз етнополітики української держави на сучасному етапі, розглянуто проблеми державної етнонаціональної політики України.

Ключові слова: держава, права людини, українська книжка, українська газета, освіта рідною мовою.

В статтє осуцествлен анализ этнополитики украинского государства на современном этапе, рассмотрены проблемы государственной этнонациональной политики Украины.

Ключевые слова: государство, права человека, украинская книжка, украинская газета, образование родным языком.

In the article the analysis of etnopoliticians of the Ukrainian state is carried out on the modern stage, the problems of public etnonational policy of Ukraine are considered.

Key words: state, human rights, Ukrainian book, Ukrainian newspaper, education, by the mother tongue.

Постановка проблеми. Історичні реалії другої половини ХХ ст. і початку ХХІ ст. підтверджують незаперечну істину: в поліетнічному суспільстві або в суспільстві з поліетнічним складом населення (Україна саме такою є), де люди в процесі спілкування свідомо чи підсвідомо відчують свою етнічну ідентичність, існує об'єктивна необхідність державного регулювання міжетнічних стосунків, тобто вироблення і втілення в життя ефективної етнополітики. Її головна мета – забезпечити рівноправні відносини та гармонійну взаємодію між представниками різних національностей.

Ознайомлення з досвідом інших країн з поліетнічним складом населення [8] дає підстави

визначати державну етнополітику як систему заходів держави та механізм їхнього впровадження, спрямованих на задоволення потреб представників різних етносів, пов'язаних зі специфікою їхнього етнокультурного розвитку, регулювання міжетнічних стосунків, попередження конфліктів, котрі виникають на етнічній основі, та усунення чинників міжетнічної напруги й міжетнічних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень. Питання етнополітики української держави розглядали О. Антонюк, О. Бочковський, М. Грушевський, І. Дзюба, В. Євтух, С. Махун, О. Картунов, О. Мироненко, І. Сюдюков, Ю. Римаренко та ін.

Поділяємо думку члена-кореспондента НАН України В. Євтуха [7, 8 – 10], що сьогодні, коли Україна будує свою самостійну державу й

ЕТНОПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У СВІТЛІ НОВИХ РЕАЛІЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

оскільки вона є країною з багатоетнічним складом населення, то на часі слід пам'ятати, що стрижнем етнополітики незалежної держави має бути оптимальне врахування інтересів усіх етнічних спільнот та окремих представників різних етносів.

Мета статті – проаналізувати етнополітику української держави на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Унікальність сучасних етнополітичних процесів, проблем, що їх породжують, пояснюється насамперед тим, що зміна політичного режиму була зумовлена переважно зовнішніми чинниками. Саме тому процеси етнічної та етнополітичної консолідації, які штучно стримувалися в період тоталітаризму, почали набувати сили вже після проголошення незалежності України, перебуваючи в стані складної взаємодії з інституціями державної влади та інноваційними державними колами, політичним курсом.

За цих умов, стабільність України, інших посттоталітарних держав значною мірою залежить від характеру і спрямованості насамперед етнополітичних процесів, що мають у них місце. Провідну роль відіграють ті, які в сучасній науковій літературі отримали назву етнічного “ренесансу” та “політизації” етнічностей.

Вияви цих процесів у посттоталітарних державах мають певні особливості. По-перше, вони настільки взаємопов'язані і взаємозумовлені, що їх слід розглядати як єдиний спільний безперервний процес.

По-друге, в етнополітичному посттоталітарному суспільстві процес етнополітичного “ренесансу” можуть започаткувати або титульні нації, які займають домінуюче становище, або етнічні групи (національні меншини), що зазнають певних утисків, або одночасно і перші, і другі.

По-третє, етнополітичний “ренесанс” ускладнює взаємовідносини між етнонаціональними спільнотами, призводить до посилення боротьби за владу, статус та природні ресурси, а також загострює їх взаємовідносини з центральною владою тощо. У етнополітичному посттоталітарному суспільстві обов'язково спрацьовує так званий “залізний закон етнічності”: етнополітичний “ренесанс” стає конфліктогенним чинником, тобто призводить до етнополітичних конфліктів.

По-четверте, особливість такого роду конфліктів полягає в тому, що їх не можна ігнорувати, вирішувати силою або навіть голосуванням чи проведенням референдуму. У цих умовах вихід один – пошуки консенсусу.

У своїй етнонаціональній політиці держава дотримується принципу плюралізму – підтримки й розвитку етнічної та культурної самобутності всіх національностей країни. Водночас держава сприяє зміцненню єдності та солідарності українського суспільства, формуванню у свідомості всіх громадян загальноукраїнської свідомості та патріотизму.

Гострою проблемою в Україні залишається утвердження української мови. Незважаючи на те, що з часу прийняття Закону про мови минуло більше десяти років, істотних зрушень у цьому напрямку не відбулося. Скоріше відбувається саботування вищезазначеного закону.

Мовний чинник, а такої думки дотримується більшість дослідників етногенетичних процесів, виконує націотворчу функцію. Тим часом, як показали всі шістнадцять років незалежності, на сьогодні в Україні мовна ситуація не на багато покращилася.

Однією з причин стагнації, а також регресу є те, що кожен, навіть найобережніший крок у бік розширення сфери функціонування української мови викликає протести з боку відомих внутрішніх і зовнішніх політичних сил, звинувачення в придушенні російської мови і культури в порушенні прав людини. Причому, як зауважує Іван Дзюба, до прав людини відносять усе, крім права українця на українську книжку, українську газету, освіту рідною мовою, зрештою, права на майбутнє своєї мови, своєї культури, своєї держави [4].

За таких умов великого значення набуває глибокий і правдивий аналіз реального змісту етнополітичних процесів у всій їх складності й суперечностях, своєчасне виявлення нових проблем, що виникають у міжнаціональних відносинах і це при тому, що переживаючи глибоку економічну кризу в Україні впродовж 90-х і перших років XXI ст., ситуація в міжнаціональних відносинах залишалася відносно стійкою. І тому декому проблема етнополітичних процесів може здатися не досить актуальною.

Помилково вважати, що не зроблено прогресу в національній сфері. Заслугує насамперед схвалення, що однією з найпріоритетніших проблем національної політики Української держави, стала турбота про національні меншини. У прийнятій Верховною Радою Декларації прав національностей України (листопад, 1991 р.) підкреслюється, що Українська держава гарантує всім народам, національним групам, громадянам, що проживають на її території, рівні політичні, економічні, соціальні та культурні права [5]. Бо на українській землі споконвіку мирно й дружно жили люди різних національностей.

Наступним важливим документом, прийнятим

ЕТНОПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У СВІТЛІ НОВИХ РЕАЛІЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

в Україні, став Закон “Про національні меншини в Україні” (червень, 1992 р.). Він гарантує кожній з них право на свою культурну автономію, на розвиток національних історико-культурних традицій, використання національної символіки, відзначення національних свят, сповідування своєї релігії, задоволення потреб у літературі, мистецтві, засобах масової інформації, створення національних культурних і навчальних закладів. Станом на 1 січня 2003 року в Україні зареєстровано понад 700 організацій національних меншин, що включають представників майже 40 народів [14].

Держава дбає про те, щоб усі національні меншини мали можливість вільно контактувати зі своєю історичною батьківщиною. Але вона виступає проти сепаратистських рухів (вимоги певних політичних кіл про повернення Криму Росії, створення автономії в деяких східних і південних регіонах, претензії румунів щодо Північної Буковини, рух русинів у Закарпатті і т.ін.), спрямованих на відрив територіальної цілісності України [6, 212].

Загалом потрібно наголосити, що українське законодавство певною мірою гармонізує з політикою щодо численних етнічних меншин. Зокрема, в її Основному Законі зазначається, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності, всіх корінних народів і національних меншин (ст. 11). Крім цього, Україна взяла на себе зобов’язання дбати про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави (ст. 12) [10].

Виходячи з вищевикладеного можна стверджувати, що офіційний курс на полікультурний розвиток українського соціуму отримав закріплення в Конституції України. Суть цього полягає в спрямуванні зусиль на забезпечення прав щодо збереження та розвитку національно-культурної самобутності етнокомпонентів українського суспільства: української нації, національних меншин і корінних народів.

Головною складовою цієї діяльності стало піклування держави, передусім, про повернення українській духовно-культурній етнічності належного місця в громадському розвитку суспільства. Цей процес складний і, на нашу думку, має декілька аспектів, на що хотілось би звернути особливу увагу.

По-перше, заходами держави, громадських організацій, засобів масової інформації, діяльністю широкого загалу інтелігенції тощо, важливо домагатись звільнення української етнічності від

деформації минулого, повернення звичаям, обрядам, традиціям українців природної незаідеологізованої функції відтворення світосприймання – складової і невід’ємної частини їх ментальності, що відрізняє українців від інших народів.

По-друге, не менш актуальним є діяльність щодо подолання в масовій свідомості українства сформованого впродовж багатьох віків гіпертрофованого негативного автостереотипу, названого в науковій літературі “комплексом меншовартості”: визначення значною частиною населення своєї вторинності й підлеглості (генетичної, історико-культурної, політичної, інтелектуальної) щодо “старшого брата” – великого російського народу.

По-третє, відродження й утвердження української етнічності повинно відбуватись толерантно, гідно сприйматись представниками різних етносів, які живуть поряд.

По-четверте, перед Україною стоїть завдання забезпечити формування в українців нової, ширшої за суттю етнічної, національної ідентичності, не знищуючи в ній всього того позитивного, що було досягнуто в минулому [1, 460 – 461].

Водночас, слід наголосити, що в процесі розбудови Української держави виникає новий, досі незнаний аспект етнополітики, а власне, формування становлення держави до тих українців, яких доля розсіяла по близьких і далеких світах. Значна частина їх, незважаючи на відірваність від ядра українського етносу, попри цілеспрямовані асиміляторські впливи не втратила духовного зв’язку з батьківщиною, їх згідно із сучасними етнополітичними теоріями можна вважати одним з пагонів українського етносу. В основі такого підходу лежать різні чинники – від одного до кількох десятків, за котрими їх можна ідентифікувати з українським етносом.

Проголошення державної незалежності України позитивно вплинуло на консолідацію зарубіжних українців як ближнього, де проживає до 12 млн. чол. [9, 472], так і дальнього зарубіжжя, що нараховує до 5 млн. чол. [9, 193]. Це ще раз підтвердив IV-ий Всесвітній форум українців, що відбувався 18 – 20 серпня 2006 р. За даними оргкомітету, на Форумі були представлені співвітчизники з 43 країн світу і майже кожен з тих, хто виступав на Форумі, наголошував і сам факт подолання нашою країною 15-річного рубежу незалежного державницького існування – це вже велика, історична перемога. І все ж таки – тут, як зауважують окремі аналітики, ще не вся правда. Це підкреслювалось на III-му Всеукраїнському форумі українців в 2001 році. Ще

ЕТНОПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У СВІТЛІ НОВИХ РЕАЛІЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

немає іншої України – тієї, про яку мріяли Тарас Шевченко та Іван Франко, Леся Українка та Микола Лисенко, Олександр Довженко і Василь Стус, тієї, де “усміхнеться, заплакана мати”, де не буде бідності, що принижує гідність людини; де незнання рідної української мови або, тим більше, демонстративне небажання користуватися нею, буде ганьбою для будь-кого; де зламують, нарешті, хребет корупції, що паплюжить націю перед світом; де буде відроджена справжня духовність народу.. [11].

Таким чином, перед українським народом стоїть ще чимало невирішених проблем, тому, все-таки, потрібно повернутися до завершення розробки “Концепції державної етнопонаціональної політики України”. Свого часу вагомий вклад у розробку цього документа вніс відомий український учений академік УАПН Ю.І. Римаренко. Саме Ю. Римаренком започаткований новий напрям у політології – етнодержавознавство, що схвально було сприйнято серед широкого наукового загалу.

Дана галузь науки досліджує націю в її політичному, точніше державницькому аспекті, взаємозв’язок націостворення та державотворення, тобто проблему політичного, державницького самовизначення нації. Воно вибрало в себе історіософські, націософські, власне, націологічні аспекти людського буття [12, 436].

Такий підхід дає можливість визначити саму етнопонаціональну сферу важливим державотворчим чинником, що надає державі впевненість у життєдіяльність етносу (нації), з одного боку, національний розвій набуває яскраво виражену державницьку “завантаженість”, піднімає національні цінності до меж уседержавних, усенаціональних, з другого. За таких умов, Концепція державної етнопонаціональної політики могла з’явитися лише тоді, коли суспільство почало усвідомлювати недоліки нового догматизму, вади нової політики тенденційності як віджилого національного нігілізму, з одного боку, і національного максималізму, з другого.

Як зауважують автори монографії “Етнос, нація держави: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду” [15, 434], історія самої Концепції державної етнопонаціональної політики має такий вигляд: ще в 1994 р. тодішнім Міністерством у справах національностей, міграції та культур груп науковців була доручена розробка “Теоретико-методологічних та політико-правових засад етнопонаціональної політики (Модель)”. Остання була схвалена міністерством і покладена до основи самої Конституції як такої.

У документі наголошується, що найважливішими і з державної, і з політичної, і з етнопонаціональної точок зору є проблема нормалізації міжнаціональних (міжетнічних) відносин, згуртування, інтеграція суспільства на етнопонаціональній, етнополітичній основі – це по-перше. По-друге, державна політика має своєчасно і кваліфіковано розв’язувати постійно виникаючі суперечності і проблеми у сфері міжнаціональних відносин. По-третє, до вищезгаданого комплексу входить також проблема автономізації, зокрема, національно-територіальної, адміністративної, національно-персональної тощо. По-четверте, вона має задовольняти зростаючий попит національностей країни та культурно-національне відродження, стимулювати діяльність національних общин, що активно формуються в Україні. По-п’яте, відновити історичну справедливість щодо депортованого кримськотатарського народу та осіб інших національностей, здійснити заходи щодо їхньої правової, політичної, соціально-культурної реабілітації. По-шосте, утвердити у міжетнічних відносинах атмосферу толерантності, дружби, взаємної довіри та поваги до всіх етносів країни. Сьоме – сприяти вихованню вірності Україні як невід’ємної ознаки національно свідомого громадянина. Формувати патріотичні почуття, виробляти і зміцнювати високий ідеал служіння своєму народові, готовності до трудового та героїчного подвигу в ім’я процвітання своєї країни, збереження її незалежності та соборності [2, 440].

Разом з тим потрібно мати на увазі, що втілення в життя цих ідеалів потребує згуртованості всіх етносів, єдності і спільних дій, заснованих на інтересах держави й регіонів, етнічних спільнот, подоланні кризи в суспільстві. Слушною є думка дослідників, що для становлення національної злагоди важливо розвивати почуття відповідальності громадянина України за свої вчинки, не акцентуючи увагу на якихось перевагах генетичних українців, порівняно з негенетичними “національно свідомими” чи “несвідомими” українцями, оскільки це може призвести до протиставлення українців іншим націям і етнічним меншинам [16, 25].

Міжетнічний чинник соціально-політичної стабільності суспільства перебуває в стані трансформації, суттєво змінюються цінності, соціальні, правові норми. Змінені реалії впливають на зміст, напрями відносин між різними національними утвореннями в регіонах. Сутність, характер основних існуючих у них етнополітичних диспропорцій, деформацій і загроз сконцентрований у прикордонних регіонах України (Сумська, Харківська, Донецька, Луганська,

ЕТНОПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ У СВІТЛІ НОВИХ РЕАЛІЙ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ

Одеська, Чернівецька, Львівська, Закарпатська області, АР Крим). Ці регіони створюють своєрідну українську дугу нестабільності. Вони розташовані в особливих умовах, мають власні аспекти безпеки, властиві двом геополітичним напрямкам – західному і східному [16, 30].

Регіональний аспект національної безпеки на сході і півдні України (Сумська, Харківська, Донецька, Луганська області, АР Крим) – є найпріоритетнішими. Указані регіони перебувають під впливом Росії, опір такому впливу незначний. Як зазначає доктор історичних наук Олександр Уткін [16, 30], багато сучасників пам'ятають, що в 1919, 1923 – 1925 роках ряд українських повітів та округів були включені до складу Росії. Зараз у прилеглих до України районах Росії проживають понад 6 млн. українців. Частина росіян та українців з прикордонних регіонів України і нині орієнтується на Росію, настроєна по-російськи. До певної міри регіони українського прикордоння забезпечують загальнонаціональну стабільність, хоча й етнополітичні відмінності регіонів, напружені стосунки між окремими етнічними групами можуть стати причиною конфліктів.

Загалом треба підкреслити, що подальше затягування з розробкою Концепції державної регіональної політики, формування механізму гармонізації інтересів центру і регіонів здатне привести до вкрай негативних і небезпечних процесів. Водночас, потребує розв'язання на належному рівні і в повному обсязі Концепція державної етнополітичної політики, без чого неможливо ефективно впливати на сферу міжнаціональних та міжетнічних відносин, розв'язувати низку назрілих і гострих етнополітичних проблем.

Висновки. З урахуванням національного виміру політичної обстановки, реалій міжетнічних відносин, як потенційного конфліктогенного чинника, необхідно в інтересах етнополітичної безпеки всебічну увагу приділяти не тільки титульній нації, а всім етносам України. Очевидно, що перш за все необхідно нейтралізувати ті небезпечні тенденції та явища, які притаманні сьогоднішній етнополітичній ситуації в Україні. Цьому сприятиме, насамперед, економічна і політична стабілізація, проведення кардинальних ринкових реформ, завершення організації формування системи влади. Усе це створить необхідний економічний базис етнополітичних процесів і сприятиме всебічній розробці необхідного науково категоріального апарату,

осмислення основних тенденцій, закономірностей етнополітичних процесів в Україні.

1. Антонюк О.В. Полікультурність як об'єктивний чинник консолідації українського суспільства / О.В. Антонюк // *Держава і право: зб. наук. праць.* – К., 2000. – Вип. 8. – С. 460 – 461.

2. Бочковський О. Вступ до націології / О. Бочковський. – Мюнхен, 1992. – 338 с.

3. Грушевський М. Україна й українство / Грушевський М.С., Чубинський М.П. // *Українське питання.* – 1992. – С. 27.

4. Дзюба І. Починаймо з поваги до себе (Сучасна мовна ситуація в Україні) / І. Дзюба // *Слово Просвіти.* – 2001. – Ч. 13.

5. Декларація прав національностей України // *Голос України.* – 1991. – 29 листопада.

6. Етнополітичний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи. – К., 1997. – 212 с.

7. Євтух В. Етнічні меншини в європейському та українському контекстах: пошуки теоретичних парадигм / В. Євтух // *Українська нація і етнічні меншини: перспективи інтеграції в громадянське суспільство та майбутнє Східної Європи.* – К., 1994. – С. 8 – 10.

8. Євтух В.Б. Концепції етносоціального розвитку США й Канади: типологія, традиції, еволюція / В.Б. Євтух. – К., 1991.

9. Заставний Ф.Д. Географія України: у 2-х книгах / Ф.Д. Заставний. – Львів, 1994. – 472 с.

10. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Юрінком, 1996. – 80 с.

11. Махун С. Немає іншої України / С. Махун, І. Стюджоков // *День.* – 2001. – 21 серпня.

12. Основи етнодержавознавства: підруч. / Ю.І. Римаренко, О.В. Карпунов, О.В. Мироненко; за ред. Ю. Римаренка. – К., 1997. – С. 656.

13. Політика і час. – 1994. – № 6. – С. 18 – 25.

14. Поточний архів Державного комітету в справах національностей та міграції, 2003 р.

15. Римаренко Ю.І. Етнос. Нація. Держава: Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду: [моногр.] / Ю.І. Римаренко, М.М. Вівчарик, О.В. Карпунов та ін.; за заг. ред. Ю.І. Римаренка. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2000. – С. 516.

16. Уткін О. До громадянської злагоди через етнічний плюралізм / О. Уткін // *Віче.* – 2000. – № 4. – С. 29.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2010